VIKIPEEDIA

Uiguuri keel

See artikkel ootab keeletoimetamist.
Kui oskad, siis palun aita artiklit keeleliselt parandada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Uiguuri_keel&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

See artikkel vajab toimetamist. *(November 2013)*
Palun aita artiklit toimetada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Uiguuri_keel&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

Uiguuri keel (uiguuri keeles ئۇيغۇر تىلى, hääldus uyğur tili) on Altai keelkonda kuuluv idaturgi keel, mille ingliskeelsed nimetused on ka Uighuir, Uighur, Uiguir, Uigur, Uygur, Weiwu'er, Wiga. Uiguuri keelt kõneldakse peamiselt Hiinas Xinjiangi Uiguuri autonoomses piirkonnas, aga ka Kasahstanis, Usbekistanis, Afganistanis, Türgis ning mujal Euroopas ja Aasias.[1]

Uiguuri keel	
Kõneldakse	Hiina, Kasahstan, Usbekistan, Afganistan, Türgi jt
Piirkonnad	Xinjiangi Uiguuri autonoomne piirkond Hiinas, erinevad riigid Euroopas ja Aasias
Kokku kõnelejaid	Xinjiangi Uiguuri autonoomses piirkonnas umbes 10–25 miljonit elanikku, Kasahstanis 300 000 inimest, vähem teistes Euroopa ja Aasia piirkondades
Keelesugulus	Altai keelkonda kuuluv idaturgi keel
Keelekoodid	
ISO 639-3	uig

Sisukord

Kõnelejate arv
Põhiarvsõnad 1–10
Keele struktuur
Keelenäited
Laensõnad
Kirjaviis
Huvitavat
Viited

Kõnelejate arv

Xinjiangi Uiguuri autonoomses piirkonnas räägib uiguuri keelt umbes 10–25 miljonit elanikku (andmed varieeruvad), lisaks veel Kasahstanis 300 000 inimest, vähem teistes Euroopa ja Aasia piirkondades.[2]

Xinjiangi Uiguuri autonoomne piirkond Hiinas

Põhiarvsõnad 1–10

1-bir 2-ikki 3-üch 4-tört 5-bäsh 6-alti 7-yättä 8-säkkiz 9-toqquz 10-on [2]

Keele struktuur

Uiguuri keelele on omane SOV (subjekt-objekt-verb)-tüüpi sõnajärg ja sufiksite ning tagasõnade kasutamine. Omastavad asesõnad, omadussõnad, arvsõnad ja kõrvallaused asuvad enne nimisõna, küsisõnad lause alguses. Sõnade järjekord on oluline eristamaks aluseid ja kaudsihitisi. 8 nimisõna käänet moodustatakse sufiksite abil. Verbi sufiksid määravad aluse isiku ning ainsuse ja mitmuse.[1]

Nagu paljudes turgi keeltes, esineb ka uiguuri keeles vokaalharmoonia. Ühe eripärana võib välja tuua vokaalide reduktsiooni, mille puhul sufiks võib mõjutada sõnatüve.Näiteks:ata ´isa´; -im ´minu´; ata+im=etim ´minu isa´ [2]

Uiguuri keeles jäetakse tihtipeale sõna lõpus r hääldamata. Selle asemel pikendatakse r-häälikule eelnevat vokaali. Näiteks sõna adamlar (´inimesed´) hääldatakse sageli adamlaa.[2]

Uiguuri tähestik erineb teistest araabiakirjalistest tähestikest selle poolest, et seal on ära märgitud nii konsonandid kui vokaalid.[3]

Keelenäited

Män Uyghurche oquymen. – ´Ma õpin uiguuri keelt.´ [4]

mamutlar – ´Mamut koos oma teiste pereliikmetega´ [5]

Män estoniyilik – Ma olen eestlane (Eesti riigi kodanik).

Män eston – Ma olen eestlane (etniline eestlane).

Män Estoniyädin – Ma olen pärit Eestist.

Meniŋ ismim Toomas – Minu nimi on Toomas.

hemme adem zatidinla erkin, izzet-hörmet we hoquqta babbarawer bolup tughulghan. ular eqilghe we wijdan'gha ige hemde bir-birige qérindashliq munasiwitige xas roh bilen muamile qilishi kérek.[6] – 'Kõik inimesed sünnivad vabade ja võrdsetena oma väärikuselt ja õigustelt. Neil on mõistus ja südametunnistus ning nende suhtumist üksteisesse peaks kandma vendluse vaim.' [7]

Laensõnad

Uiguuri keeles leidub mitmeid laensõnu, allpool on vaid mõned näited. Hiina keelest pärinevad eeskätt toidunimed.

Päritolukeel	Sõna	Uiguuri keeles	Eesti keeles
Vene keel	велосипед	ۋېلىسىپىت, *welisipit*	jalgratas
	доктор	دوختۇر, *doxtur*	doktor (medits.)
	поезд	پويىز, *poyiz*	rong
	область	ئوبلاست, *oblast*	oblast
	телевизор	تېلېۋىزور, *telewizor*	televiisor
	ви́лка	ۋىلكا, *wilka*	kahvel
	адрес	ئادرېس, *adres*	aadress
	дива́н	دىۋان, *diwan*	diivan
	почта	پوچتا, *počta*	post (postiteenus)
	кепка	كەپكە, *käpkä*	nokamüts
	шарф	شارپا, *šarpa*	sall
	моро́женое	مارۇژنى, *marožni*	jäätis
	аэроплан	ئايروپىلان, *ayropilan*	lennuk
	аэродром	ئايرودروم, *ayrodrom*	lennujaam
	щётка	چوتكا, *čotka*	hari (ntks hambahari, põrandahari)
	торт	تورت, *tort*	tort
	медицина	مېدىتسىنا, *meditsin*	meditsiin
	церковь	چېركاۋ, *čerkaw*	kirik
	трактор	تراكتور, *traktor*	traktor
Hiina keel	凉粉 *liángfěn*	لەڭپۇڭ, *läŋpuŋ*	Hiina külmnuudlid
	豆腐 *dòufu*	دۇفۇ, *dofu*	tofu
	中国 *zhōngguó*	جۇڭگو, *juŋgo*	Hiina

	书记 *shūji*	شوُجی, *šuji*	(partei)sekretär
	白菜 *báicài*	بەسەي, *bäsäy*	hiina kapsas
Araabia keel	كتاب *kitāb*	كتاب, *kitap*	raamat
	خَلْق *ḵalq*	خەلق, *xälq*	rahvas
	جُمْهُورِيَّة *jumhūriyya*	جوُمهوُرییەتی, *jumhuriyiti*	vabariik
	مَرْكَز *markaz*	مەرکەز, *märkäz*	keskus
	خَرِيطَة *ḵarīṭa*	خەرتە, *häritä*	(maa)kaart
	أَدَبِيَّات *ʾadabiyyāt*	ئەدەبییات, *ädäbiyat*	kirjandus
	مَزَار *mazār*	مازار, *mazar*	haud
	جَامِع *ʾjāmiʿ*	مەسچیت, *mäsčit*	mošee
Pärsia keel	شهر *šahr*	شەهەر, *šähär*	linn
	دوست *dôst*	دووست, *dost*	sõber
	گل *gol*	گوڵ, *gül*	lill
	گوشت *gušt*	گۆش, *göš*	liha
	بازار *bâzâr*	بازار, *bazar*	turg, bazaar
	آسمان *âsemân*	ئاسمان, *asman*	taevas

Kirjaviis

Tänapäeva Hiinas kasutavad uiguurid araabia kirja, Venemaa eri aladel kasutatakse kirillitsat ja Türgis ladina kirja. Paljudel uiguuri keelealadel, nagu Illi, Kaxgar, Hotan ja Lop, on oma murre. Uiguuri keel kuulub Hiina ametlikult tunnustatud vähemuskeelte hulka ja on tihedalt seotud usbeki keelega.[2]

Huvitavat

Ajaloos kasutusel olnud uiguuri tähestik põhineb sogdi kirjal, mille juured omakorda on pärit aramea kirjast. Uiguuri kirja kirjutatakse ülevalt alla tulpades ja vasakult paremale.[8]

Mongoli kirja juured pärinevad umbes 14. sajandist p. Kr. turgi keelkonna uiguuri keele kirjutamise süsteemist ning seda kirjutatakse samuti tulpades vasakult paremale. 7. sajandil p. Kr. kasutati ühe vana Kesk-Aasia turgi keele kirjutamiseks turgi ruunikirja, mille päritolu on aga teadmata.[9]

Viited

1. http://www.ethnologue.com/language/uig Kasutatud november 2013.
2. Austin, P. , K. 2008. Tuhat keelt. Elavad, ohustatud ja hääbunud.Kirjastus Koolibri: Tallinn, 2009 (lk 145)
3. http://www.eki.ee/knab/lat/kblug1.pdf Kasutatud november 2013.
4. Pereltsvaig, A. 2012. Languages of the world. An introduction. Cambridge University Press. (lk 90)
5. http://wals.info/valuesets/36A-uyg Kasutatud november 2013.
6. http://www.lexilogos.com/declaration/index_english.htm Kasutatud november 2013.
7. http://www.vm.ee/?q=node/12958 Kasutatud november 2013.
8. http://www.uyghur.co.uk/en/language.html Kasutatud november 2013.
9. Comrie, B. , Matthews, S. , Polinsky, M. 1996. Keelteatlas. Maailma keelte päritolu ja areng. Kirjastus Koolibri, 2000. (lk 202–203)

Pärit leheküljelt "https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Uiguuri_keel&oldid=5274901"

Selle lehekülje viimane muutmine: 13:08, 11. aprill 2019.

Tekst on kasutatav vastavalt Creative Commonsi litsentsile "Autorile viitamine + jagamine samadel tingimustel"; sellele võivad lisanduda täiendavad tingimused. Täpsemalt vaata Wikimedia kasutamistingimustest.